

SZABÓ KÁROLY „RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRA.“

— Fraknói Vilmostól. —

(Régi Magyar Könyvtár. Az 1531—1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Irta Szabó Károly. Kiadja a M. T. Akadémia. Budapest 1879. Nagy 8-r. XIV és 751 l. Ára 4 frt.)

Mióta a »Magyar Könyvszemle« fenáll, úgy szólván minden füzetében szólottunk Szabó Károly bibliographiai munkájáról.

Már az első füzetben jelentettük, hogy elkészült és sajtó alá bocsáttatott. »Évek hosszú során át — így szólunk — nagy fáradsággal és ritka lelkiismeretességgel készült munka ez, mely irodalomtörténetünknek lényeges szolgálatokat fog tenni.«¹⁾

Hogy a munka a várakozásnak teljesen megfelelt; hogy továbbá mennyire fontos helyet foglal el irodalmunkban, mily mozgalmat és tevékenységet fog az irodalmi körökben előidézni, fentebbi cikkünkben jeleztük.

Említettük azt is, hogy az újabb nyomozások a Szabó Károly által ismertetett magyar munkák számát bizonyára jelentékenyen fogják gyarapítani; de ez is Szabó Károly érdeme leendő, mert a kutatóknak az ő munkája fog ösztönül és irányadóul szolgálni.

A munka belső szerkezetéről legjobb tájékozést az előszó nyújt, melyet alább közlünk.

E helyen e munka alapján néhány statisztikai kimutatást szándékozom adni, a melyek hazai irodalom- és műveltségtörténetünkre érdekes világot vetnek.

I.

Az 1531—1711 közötti időszakban megjelent 1789²⁾ magyar munka, a felvett időszak egyes évtizedei között így oszlik meg.

1531—40	megjelent	14	munka.
1541—50	»	10	»
1551—60	»	18	»
1561—70	»	41	»

¹⁾ 1876-iki folyam. 54 l.

²⁾ 1793-ot sorol föl, de az előszó szerint 4 munka, melyet tévedésből kétszer sorolt föl, törlendő.

1571—80	megjelent	95	munka
1581—90	»	58	»
1591—1600	»	81	»
1601—1610	»	55	»
1611—20	»	82	»
1621—30	»	88	»
1631—40	»	115	»
1641—50	»	132	»
1651—60	»	130	»
1661—70	»	139	»
1671—80	»	143	»
1681—90	»	149	»
1691—1700	»	172	»
1701—1711	»	178	»

II.

Az 1790 munka az egyes tudományszakok között a következőképen oszlik meg:

Hittudomány	798	er.	251	ford.	=	1049	munka
Szépirodalom, költészet	297	»	68	»	=	365	»
Naptárak					=	153	»
Tankönyvek, szótárak	47	»	56	»	=	103	»
Történelem	30	»	13	»	=	52	»
Természetudományok	20	»	12	»	=	32	»
Jogtudomány	1	»	15 ¹⁾	»	=	16	»
Latin remekírók					=	10	»
Görög					=	2	»
Bölcselet	3	»	4	»	=	7	»

1343 er. 446 ford. = 1780 munka

Ezen munkák közül:

2 kiadásért 114 munka

3	»	38	»
4	»	19	»
5	»	11	»
6	»	5	»
7	»	3	»
8	»	3	»
9	»	4	»

13 kiadásért	1 munka	(Siderius kis kátéja)
14 »	1 »	(Balassa és Rimai)
15 »	2 »	(Gönczi énekes könyve és a reform. káté)
31 »	1 »	(Molnár Albert Zsoltár-fordítása.)

III.

A nyomdákat véve tekintetbe, az 1789 munkából
 a hazában nyomtatott 1567,
 a külföldön » 222.

És pedig:

I. Hazai nyomdáknál:

Kolozsvár	327.	Szeben	34.
Debreczen	262.	Csepreg	17.
Lőcse	238.	Keresztúr	14.
Nagyszombat	144.	Németújvár	10.
Bártfa	74.	Sempte	9.
Kassa	72.	Pápa	8.
Várad	65.	Monyorókerék	7.
Sárospatak	60.	Sicz	7.
Pozsony	46.	Csík	6.
Gyulafehérvár	43.	Sárvár	6.

Alsó-Lindva, Detrekő, Galgóc, Vizsoly, Zsolna 3—3,

Magyaróvár, Somorja, Keresd Brassó 2—2.

Tejfalu, Komárom, Loretom, Szeged, Abrudbánya, Kom-
 játh 1—1.

Hely nélkül 89.

Összesen 1567.

II. Külföldi nyomdák:

Bécs	111.	Nürnberg	6.
Krakkó	22.	Oppenheim	6.
Utrecht	14.	Frankfurt	5.
Amsterdam	12.	Prága	4.
Hanau	7.	Grác	4.
Leyden	6.		

Bázel, Franekera 3—3,

Heidelberg, Herborn, Kassel 2—2,

Antwerpen, Pottendorf, Rhenopolis, Strassburg, Velence,
 Ulm, Zürich 1—1.

Összesen 206.

IV.

A Szabó Károly által unicumok gyanánt ismertetett munkák közül bír:

Magyar Nemzeti Múzeum	168 munkát.
Magyar Tud. Akadémia	66 »
Erdélyi Múzeum	61 »
Budapesti egyetem	43 »
Sárospataki ref. collegium	26 »
Debreczeni » »	23 »
Budapesti » »	21 »
Kolozsvári » »	18 »
Lugossy József Debreczenben	18 »
Marosvásárhelyi Teleki könyvtár	12 »
» ref. collégium	11 »
Theresianum Bécsben	8 »
British-Múzeum Londonban	8 ¹⁾ »
Gyulafehérvári Batthyányi könyvtár	7 »
Kolozsvári kath. lyceum	7 »
Lőcsei evang. gymnasium	6 »
Máramaros-szigeti ref. gymná- sium	5 »
Székely-keresztúri unit. gymn.	5 »

Keszthelyi Festetich-könyvtár, pápai ref. collégium, kés-
márki evang. lyceum, soproni evang. lyceum, csornai prépostság,
Sclauch L. szatmári püspök, Koncz J. tanár Marosvásárhelyt 4—4.

Bécsi udvari könyvtár, pozsonyi kath. gymnásium, pozsonyi
ev. lyceum, nagy-enyedi minoriták, miskolci ref. gymnasium,
kassai jogakadémia, gömöri ev. esperesség (Csetneken), b. Med-
nyánszky (Nehérn) 3—3.

Kolozsvári unit. collégium, szombathelyi papnövelde, pozsonyi
prépostság, segesvári evang. gymnásium, körmöczi Ferencz-r.
zárda, szombathelyi Ferencz-r. zárda, b. Radvánszki (Radvány) 2—2.

Schvatzi Ferencz-r. zárda (Tirolban) ¹⁾ brassai evang. gymn.,
kassai püspökség, zágrábi érsekség, rimaszombati ev. gymn.,

¹⁾ Itt őriztetik a negyedik ismert magyar nyomtatvány, Murnelius
latin-német-magyar szótára. Krakkó 1533.

szébeni természettud. társulat, háromszéki múzeum, pápai Ferencz-r. zárda, nagykőrösi ref. collégium, pannonhalmi főapátság, szászvárosi ev. gymn., nyitrai piaristák zárdája, halasi ref. gymn., pozsonyi Ferencz-r. zárda, Betléri Nádasdy-könyvtár, Rakovszky István Pozsonyban, gróf Toldalagi Victor, Szilágyi István (Máramaros-Sziget), Szilágyi Sándor (Budapest), gróf Apponyi Sándor 1—1 példány.

V.

S z a b ó K á r o l y m u n k á j á n a k e l ő s z a v a .

A magyar irodalom történetének megírásában Czvittinger Dávid 1711-ben megjelent úttörő kísérlete után, a múlt században több tekintélyes tudósunk, mint Bod Péter, Benkő József, Horányi Elek, Veszprémi István, Haner György Jeremiás, Seivert János, Molnár János, Wallaszky Pál dicséretes buzgósággal s irodalmunk akkori állásához képest nevezetes sikerrel fáradozott.

Az ő munkáikban találtató könyvészeti adatokat, valamint a Cornides Dániel, gr. Teleki Sámuel és gr. Széchenyi Ferencz könyvtárainak egészben vagy részben megjelent s némely más könyvtárak kéziratban lévő czímtárait használva szerkesztette s adta ki Győrött 1803-ban Sándor István »Magyar könyvesház« című munkáját, melyben a magyar nyelvű nyomtatványokat 1533-tól bezárólag 1800-ig időszaki rendben röviden elősorolja. Ez volt első s ez maradt maig egyetlen egy magyar könyvészeti kézikönyvünk, mely az újabb időben annyira megritkult s oly keresetté vált, hogy többszörös áron is nehezen lehetett megszerezni.

Ha méltó elismeréssel tartozunk is Sándor Istvánnak, ki akkori irodalmi viszonyaink közt annyi nehézséggel küzdve megalkotta a magyar könyvészet ez alapmunkáját, mégis, a nélkül, hogy a valódi érdemet kisebbitnők, ki kell mondanunk, hogy e munkában sok a hiány, sok a pontatlanság, föltűnő tévedések is találhatók s ennél fogva az a tudomány mai álláspontjának és követeléseinek nem felel meg. (Vannak ugyanis abban fölhozva oly munkák, melyek nyomtatásban soha sem jelentek meg, néhány latin könyv magyar nyomtatványnak van kiadva, több kivált XVI. századi munkánál az iratás éve hibásan nyom-

tatási évnek van fölvéve, azon egy munka két különböző cím alatt van leírva, a nyomtatási években gyakran találkozunk egy századnyi, több vagy kevesebb évtizednyi, s még inkább évszám-beli vétséggel, még a szerzők neveiben is fordul elő néhány tévedés, a nyomtatási hely néhol mellőzve, néhol hamisan van adva, a hely és év nélkül megjelent könyvek meghatározása meg sincs kísértve stb.

Mind e hiányok s tévedések menthetők ugyan azzal, hogy Sándor Istvánnak akkor még, midőn hazai könyvtáraink legnagyobb részében a buvárkodás oly nehéz és csaknem lehetetlen volt, kivált a ritka régibb nyomtatványokból igen kevés foroghatott kezében, és így ő régibb íróink s különösen a kéziratban használt hibás és pontatlan címítárak botlásait, ha a példányokat nem láthatta, ki nem kerülhette: de minél inkább gyarapodott irodalomtörténeti ismeretünk, minél több új meg új adat került napfényre, minél több tévedést lehetett kimutatni és helyre igazítani, annál föltünőbbekké válván az előbb észre sem vett hiányok és botlások, annál élénkebbé kellett lenni az óhajtnak, bár valahára mutathatnánk föl a tudomány mai színvonalán álló, nemzeti irodalmunk méltóságának megfelelő magyar könyvészeti kézikönyvet.

A legújabb korban, midőn Toldy Ferencz magyar irodalomtörténeti nagy becsű munkái és tanulmányai, s mások, mint Lugossy József, gr. Kemény József, Révész Imre, Fraknoi Vilmos, Eötvös Lajos többnyire folyóiratokban szétszórt könyvészeti közleményei mind több ismeretlen adattal s számos kétes kérdés eldöntésével gazdagították e szakbeli irodalmunkat, midőn könyvtáraink rendezésére s azok kincseinek használhatókká tételére országsherte oly örvendetes mozgalom indult meg, elérkezettnek mondhatjuk az időt, hogy avatott szakembereink nemzeti irodalmunk egyes ágainak tudományos vizsgálatát, régi nagy íróink munkáinak, szellemi irányának és hatásának bírálati tanulmányozását föladatukká és így nemzeti művelődésünk múltját teljes valóságában s igazi világitásban állítsák a nagy közönség elébe. E cél elérhetésének pedig egyik főfeltétele, egyik legfontosabb segédeszköze a lelkiismeretes pontossággal szerkesztett, lehetőleg teljes és hibátlan magyar könyvészeti kézikönyv,

melynek szüksége úgy a tudományos irodalom művelőire mint a könyvtárak kezelőire nézve ma már igazán égető.

Régen éreztem magam is egy ily megbízható kézikönyv hiányát, midőn az 1859 végén alakult erdélyi múzeum-egyesület könyvtárnokának megválasztatván, a gr. Kemény József nagybecsű hagyatékából és az erdélyi hazafiak tömeges adományai-ból alakult s csakhamar 20.000 kötetre szaporodott s ma már mintegy 40.000 kötetből álló erdélyi múzeumi könyvtár czímtározásával és rendezésével foglalkoztam. Az ezen munka közben szerzett tapasztalatok ébresztették föl bennem a gondolatot, hogy magyar könyvészeti irodalmunk hiányait pótolni, tévedéseit kijavítani igyekezzem, s e végre minden általam megkapható magyar könyvről teljes betűhiv czímmást vegyek, kimerítő könyvészeti leírást szerkeszszek, és azt a szükséges tudományos jegyzetekkel kísérem.

Azonban mindjárt a munka kezdetén be kellett látnom, hogy ily modorban szerkesztett magyar könyvészeti kézikönyv megírása, a legújabb korig lehozva, egyes ember erejét fölülmúló vállalat. Azért csak irodalmunk régibb korszakára szorítkoztam, csak a bezárólag 1711. évig megjelent magyar könyvekre terjesztettem ki kutatásaimat, nehogy, a köz példabeszéd szerint, sokat akarva markolni keveset szorítsak. Elégnek tartottam, ha a magam elébe tűzött föladatot szerencsésen végrehajthatom; különben is megvoltam győződve, hogy ifjabb írói nemzedékünk tehetséges tagjai közül akadni fognak, kik a megkezdett munka folytatására erőt és kedvet éreznek magokban, a kik kitartó szorgalmának sikerülni fog megkezdett munkámat befejezni, s egy teljes magyar könyvészeti kézikönyvvel az európai tudományos világ figyelmét nemzeti szellemünk legigazabb kifejezője a magyar irodalom iránt felkölteni s annak részére a megillető elismerést kivívni.

Már 1860-ban megkezdett czímmás-gyűjteményem szaporítása s illetőleg az erdélyi múzeumi könyvtár számos régi magyar csonka példányának meghatározhatása végett legelső gondomnak tartottam a kolozsvári róm. catholicus, református és unitárius főiskolák, valamint néhai gr. Mikó Imre, néhai b. Radák Istvánné s néhai Mike Sándor régi magyar könyvek ritka példá-

nyaiban gazdag sőt egyetlen példányokkal is dicsekedhető könyvtárait átvizsgálni s czélomra fölhasználni.

A mint ezzel készen voltam, kiterjesztettem kutatásaimat az erdélyi közkönyvtárakra, a maros-vásárhelyi Teleki-, gyulafejevári Batthyány- s a szebeni Bruckenthal-könyvtárra; utóbb Erdélyt, a régi magyar könyveknek annyi dulás után is gazdag kincstárát, minden irányban beutazva, átkutattam kevés kivétellel a különböző felekezeti főiskolák és gymnasiumok, a kolostorok és egyes főúri családok könyvtárait. E munka közben, míg czímmásaimat újabb meg újabb fölfedezésekkel reményem fölött szaporodni láttam, egyszersmind a legnagyobb örömmel tapasztaltam, hogy a hazafiak mily előzékenységgel támogatnak fáradozásomban s mily szíves készséggel járulnak legbecsesebb és legritkább darabjaik följajlásával az erdélyi múzeumi könyvtár gyarapításához.

Czímmásaimat, melyek közt nem egy általam fölfedezett egyetlen példány leírása fordult elő, siettem időnként közölni Toldy Ferencz-czel, kinek hatása ébresztette s ápolta lelkemben a nemzeti irodalom iránti lelkesedést és könyvbuvárlati szenvedélyt, óhajtvá, hogy adataimat általa fölhasználva s a tudomány elővitelére munkáiban minél előbb közforgalomba hozva láthassam, közöltem Lugossy Józseffel, a széles ismeretű könyvészzsel s szenvedélyes gyűjtővel, ki ritkaságokban gazdag könyvtár birtokosa, közöltem a legszívesebben az irodalom minden emberével, ki törekvésemről s gyűjteményemről értesülve levén egy vagy más régi magyar könyvet vagy valamely egyes író összes munkáit illetőleg adatokért s fölvilágosításért hozzám fordult.

Toldy, Lugossy s több tekintélyes tudósunk, munkám értékét akkor bizonyosan túlbecsülve, már korán kezdetek búzdítani s ösztönözni, hogy jegyzeteimet sajtó alá rendezzem és közzé tegyem: én azonban, minél inkább nőtt kezem alatt az anyag-halmaz, annál inkább éreztem, mennyire távol vagyok még a végcéltól, s évek során át folytattam kutatásaimat, hivatalos teendőimtől szabad szünidőmet, az erdélyi ref. tanárok évenkénti vidéki értekezleteit, a magyar történelmi társulat kirándulásait, olykor az orvosok és természettudósok közgyűléseit is alkalmúl használva, hogy egy-egy vidék könyvtárait czélom szempontjából átvizsgálhassam. A legközelebbi években pedig, a fővárosban oly-

kor hetekig időzve, teljesen bevégeztem hazánk leggazdagabb három könyvtárának, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudom. Akadémia és a magyar kir. egyetem könyvtárainak, éveken át folytatgatott átbúvárlását. S csak 17 évi fáradozás után, midőn már Kolozsvártól Szebenig, Brassóig, Máramaros-Szigetig, Késmárkig, Pozsonyig, Szombathelyig, Szegedig hazánk néhány száz könyvtárában nem a czímtárakat, hanem magokat a könyveket gondosan átforgattam — mi nélkül több eddig ismeretlen példány tovább is homályban lappangva maradt volna, — határoztam el magamat, hogy az illetékes körökből annyiszor megújított sürgetésnek eleget tegyek, s munkámat a Magyar Tudom. Akadémiának följánljam.

Az Akadémia a munka kiadását elfogadván annak sajtó alá adásáról rövid időn intézkedett: azonban a terjedelmes könyv nyomtatása, részint a szükséges új betűk öntetése, részint a többszöri gondos javítás miatt, melyet Kolozsvárt magam végeztem, részint közbejött nyomdai munkatorlás következtében csak lassan haladhatott s két évnél több időbe került. Ezzel azonban a munka csak nyert; a mennyiben annak legbecsesebb adatai épen azon igen ritka vagy egyetlen példányok leírásaiban fordulnak elő, melyeknek ismeretéhez csak a legutóbbi két év alatt jutottam s melyeket különben vagy föl sem vehettem, vagy csak csonka példányokat látva, kellően le nem írhattam volna, így pedig még a magok helyére vagy a toldalékba beigtathattam.

Nagyon jól tudom, hogy majdnem 20 évi lelkiismeretes fáradozás után sem adhattam hiánytalan munkát, mire egyes ember ereje és ideje, kivált ha hivatalos teendőkkkel is el van halmozva, nem -elégéses; érzem, mily sajnós rám nézve, hogy hazánk több tekintélyes könyvtárában, — hogy csak az esztergomi, kalocsai s zágrábi könyvtárakat említsem, — buvárkodni érkezésem nem lehetett, és így az említett s néhány más könyvtár legritkább darabjairól csak ügybarátaim szivességéből nyerhettem tudomást. De így is megnyugtat az az öntudat, hogy ha mindent nem tettem s nem tehettem, annyit minden esetre tettem, s e czélért annyi időt, fáradságot s költséget áldoztam, mennyit hazánkban előttem senki sem; így is adtam oly munkát, mely a régi magyar irodalom bármely ágával foglalkozó szaktudósnak, magyar irodalom tanárainak, a könyvtárak kezelőinek, a könyv-

kedvelőknek és gyűjtőknek hasznos szolgálatokat tehet, melynek adataira a jövő kor is biztosan építhet.

Munkám szerkesztésében nem is annyira a teljességre, — mely ilyenmú dolgozatnál a szó szoros értelmében lehetetlenség, — mint a megbízhatóságra fektettem a fősúlyt. Épen ezért jejtöltem ki az egyes könyvek általam látott példányainak lelhelyeit is, hogy leírásom valódiságát ezzel is igazoljam s hogy az egyes könyveket tanulmányozni vágyó szakember tudhassa, hova forduljon érettök; a mi nélkül az irodalom és tudomány emberei, a gyakorlati életre nézve, a legpontosabb könyvészeti leírásnak is vajmi kevés hasznát vehetnék. A lelhelyek följegyzését azért sem tartottam mellőzendőnek, mert csak ezáltal véltem biztosan tájékozhatni az olvasót, mely könyveket tartson egyetlen egy, igen ritka, kevésbbé ritka vagy gyakran előforduló példányoknak.

A cízmásokat egész terjedelmökben betűhíven adtam, a nyomtatás helyét, évét, a könyv alakját, a levelek vagy lapok számát pontosan följegyeztem, a névtelenül vagy álnév alatt kiadott könyvek szerzőit, a mennyire lehetett, kinyomoztam, a hely és név nélkül megjelent munkák nyomtatási helyét összehasonlítás útján, nyomtatási évét a rendelkezésemre álló adatok és érvek által meghatározni törekedtem, leírásaimhoz, a hol szükségesnek láttam, jegyzeteket csatoltam; melyekben a művek tartalmának és belbecsének bírálatába nem bocsátkozva a könyvészeti bírálat korlátai közt tartottam magamat s régibb tekintélyesebb íróink e téren elkövetett főbb tévedéseit kimutattam, végre a munkához kimerítő névmutatót mellékeltem, melyben minden egyes könyv rövid címe a szerző, fordított munkáknál mind a szerző, mind a fordító neve alatt, a névtelen munkák a cím vezérszava alatt, a nyomtatási helylyel és évvel együtt föl vannak véve, s ki van jelölve a folyó szám, mely alatt a leírás olvasható.

Az ügy érdekében bizodalommal kérem föl irodalmunk minden barátját, különösen a könyvtárak birtokosait és tisztviselőit, legyenek szivesek engem a munkámban netalán előforduló más hiányokra és tévedésekre is figyelmeztetni, az általam nem látott vagy csonka példányok után kellően le nem írhatott régi

magyar könyvek példányainak, hol létéről akár magán úton, akár a »Magyar Könyv-Szemle« mint szakközlöny lapjain értesíteni, és így kézikönyvem teljesebbé, hibátlanabbá tételére segédkezet nyújtani. Én ugyanis munkásságomat e téren befejezettnek nem tekintem, sőt folytonosan igyekezni fogok az eddig elért eredményeket gyarapítani. S hogy fáradságom ezután sem lesz sikertelen, igazolni fogja a munkám kinyomtatása után, a legközelebbi szünet alatt, a mikházi kolostor, a szászvárosi ref. gymnasium, az eperjesi ev. lyceum és az alsó-sebesi kolostor könyvtáraiban tett fölfedezéseimről közlendő tudósításom, melyet, valamint ezutáni kutatásaim eredményeit, a »Magyar Könyv-Szemle«-ben fogok közzé tenni.

Bizvást merem reményleni, hogy épen munkám megjelenése következtében fog hazai könyvtáraink gondos átkutatása nagyobb mérveket ölteni, s ha e reményem teljesültével az én munkám túl leend szárnyalva s annak újabb, teljesebb kiadása válandik szükségessé, azon én fogok legőszintebben örvideni: mert meg vagyok győződve, hogy egy-egy XVI. és XVII. századi magyar munka, melylyel őseink az Európát akkor foglalkoztató szellemi küzdelemben tevékeny részt vettek, a magyar név bersületét a mívelt világ előtt nem kevésbbé emeli, mint az általok ugyanakkor a szabadság és nemzetiség érdekében vívott egy-egy ütközet véres dicsősége.

RÉGI MAGYAR KÖNYVÉSZETI ADALÉKOK.

Közli Szabó Károly.

»Régi magyar könyvtár« cím alatt legközelebb megjelent könyvészeti kézikönyvem nyomtatása már augusztus elején annyira haladt, hogy nem csak a szöveg teljesen, hanem a névmutató nagy része is ki volt nyomtatva. Ennek következtében legújabb felfedezéseimet, melyeket a legközelebbi szünet alatt, július és augusztusban, Maros-széki és Hunyad-vármegyei útbán, s a történelmi társulat Kassán tartott közgyűlése alkalmával Eperjesen és vidékén tettem, munkámba többé föl nem vehettem.